

La frontera de Pierre Vilar

Al seu apartament de París, al boulevard Richard Le Noir, hi ha els elements justos per a passar-hi una jubilació amable. Quatre mobles austers, algunes fotos familiars i pocs llibres, molts pocs llibres. Perquè els déus són inclementes. Pierre Vilar és gairebé cec. Un home que ha ficat el nas en mil arxius i que estima l'olor dels vells papers ja no pot llegir ni encetar el que hauria estat un assaig apassionat sobre el nacionalisme i la inabastable ambigüïtat d'un concepte que, des que va arribar a Catalunya, sempre l'ha encaparrat. Algunes d'aquestes reflexions s'escolen, a batzegades, en aquesta entrevista i s'entreveuen en els seus ulls somorts que es passen, feixucs, per les fesomies dels convidats. Conserven la vivacitat d'un historiador que, malgrat les afeccions erudites, sempre s'ha interessat pel món real. Tant com per acostar-se, l'any 1927, a "un petit racó d'Espanya" i fer-hi la corrua d'amics més llarga, i més civilitzada, que segurament hagi fet mai cap intel·lectual europeu fent recerques per aquest estrambòtic país català. I ho ha fet tan bé que unes quantes generacions d'historiadors catalans li reconeixen un deute d'amistat i de mestratge. Quan Ferran Mascarell dirigia l'Avenç no es va estar de dir-ho: "Tota la historiografia ben fet ha seguit la seva obra". I, més o menys, tots hi caben. Diversos i sovint oposats. Des del seu "hereu oficial" i correligionari ideològic, Josep Fontana, fins a un intel·lectual orgànic del neoregeneracionisme espanyol com Carlos Martínez Shaw, tothom se'n reconeix devot. Fins les joves promeses, com Quim Albareda, professor de la Universitat de Girona, que és també un dels pocs historiadors que encara hi manté un contacte fluid. Un dels últims gairebé, perquè Pierre Vilar viu, als seus 86 anys, en l'enclaustrament d'un temps ja exhaurit. No rep visites i més s'estima la soledat dels seus records que no amoïnar fills i néts, els quals, d'altra banda, no deixen de comentar-li i resumir-li les darreres novetats historiogràfiques que circulen pel món. Tanmateix, quan Vilar concerta una entrevista, l'interlocutor hi reconeix, fàcilment, la prudent altivesa dels consagrats. Com ha fet tota la vida, mesura les respostes sobre qüestions temporals o sobre la història massa recent perquè sap que qualsevol dels seus raonaments té, en clau política, un valor afegit. Es nega a ser fotografiat, gelós de la seva imatge, tot i que li arrenquem un sol flaix "com a record de la visita". Repassa, amb minuciositat artesana, els detalls d'una biografia personal ordida de col·lectivitat. Cap clar i convicció del mestre. Pierre Vilar no necessita res més per a seduir. Ho demostra en aquesta entrevista. Hem hagut de desbrossar unes poques preguntes i unes llargues, sinuoses i travades respostes. No n'hi cabien més. Literalment. I les que hem salvat per al lector, confegides amb aquest embarbussament de francès, espanyol i català estranyament comprensible del professor Vilar, no atabalen gens un cop transcrites. Tenen origen, causa. Busquen una conseqüència i saben on van a parar. Pierre Vilar hauria estat el millor periodista perquè ha convertit l'anècdota – el fet humà caçat al vol – en la pinzellada intuïtiva de la gran història. Aquest fragment n'és un darrer tast: "Hi havia un caporal de l'exèrcit francès, del 1914, que va escriure uns quaderns, durant tota la guerra, d'un antimilitarisme extraordinari. Un anarquista convençut. En un moment concret, ell, que és llenguadocià, passa els dos primers

mesos de guerra al fortí de Montlluís, a cinc quilòmetres de la frontera, i cada vegada que té permís se'n va a Puigcerdà a fer un aperitiu. Imagina't que, un cop començada la guerra, demanaven als francesos d'apuntar la baioneta a una frontera neutral (!) I els anarquistes de Puigcerdà li deien que no tornés al fortí. Però ell hi tornava perquè era llenguadocià i, la frontera, la veia en francès, no en cerdà. Tanmateix hi havia gent, a la Cerdanya i al País Basc francès, que no sentia el patriotisme d'estat. I això s'ha d'estudiar, perquè, a l'hora de reflexionar sobre la frontera, cal pensar en allò que va escriure Maravall: que la nació és el conjunt de gent a qui passen unes mateixes coses. No està gens malament. Els uns perquè, en 1648, van quedar-se en un cantó, van viure la Revolució Francesa i els altres, perquè estaven al cantó oposat, no en van tenir cap, de revolució. Res no va ser igual per a uns ni altres. Peter Shalins ho estudia, però no del tot. I es pot comparar amb el volum de Núria Sales. S'hi veu prou bé que, en el fons, els segles XVII i XVIII, no es pensaven les fronteres com les hem pensades després; la gent no es deia súbdit del rei de França, sinó vassall d'un senyor concret. Durant molt de temps hem pensat d'una altra manera i hauríem de revisar-ho..."

Pierre Vilar, ja fa temps, va decidir que no deixaria mai de pensar.

Oriol Malló

EL TEMPS, ANY X, núm. 448 (18 gener 1993), pàg. 74.

Pierre Vilar, entrevistat per Josep Maria Solé Sabaté

“La societat catalana necessitava una justificació històrica”

És un dels millors historiadors del segle XX. Gairebé d'un casual, l'any 1927 va aterrar entre nosaltres. Li devem un obra mestra: Catalunya dins l'Espanya moderna, i una infatigable tasca de reflexió. EL TEMPS ha ajuntat dues generacions d'historiadors en aquesta trobada a París.

Ha viscut gairebé un segle...

- Vaig néixer al 1906 que, per a Catalunya, és una data importantíssima: La Nacionalitat Catalana de Prat de la Riba i el Primer Congrés de la Llengua Catalana. Tinc l'edat del catalanisme cultural, tot i que després han dit que primer van ser les “Bases de Manresa”, i, més tard, “L'Oda a la Pàtria” d'Aribau. Doncs sí, bé, és veritat. Aquí s'ha de fer la història anant sempre al revés.

- Doncs anem endarrere. Parlem de records.

- ¿Parlar dels meus records? Jo sempre he fet egohistòria perquè en el prefaci de la meva obra principal, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, hi he ficat tot, o gairebé tot, el que sabia i estimava.

- Ho dic als meus alumnes: Si voleu introduir-vos en la història de Catalunya, llegiu-vos aquest llibre.

- Bé, pensava que no es podia fer una història d'aquest tipus sense explicar el perquè, i havia d'explicar el perquè. Recordo que quan Braudel va fer la ressenya del meu treball, deu o dotze anys després, va dir que Vilar s'havia interessat per Catalunya perquè era català, una cosa absurda, perquè no és veritat. Si jo hagués estat català no m'hi hauria interessat. Al contrari, allò que més m'ha sorprès precisament és la importància que la gent, al tren, al carrer, a tot arreu, donava al fet de ser català, que no m'ho esperava de cap manera. Aleshores jo sé per què m'ha sorprès. Naturalment, al Migdia de França, a la meva pàtria, que és Montpeller, és a dir, Occitània, als anys 20 d'aquest segle, no passava pel cap de ningú, de parlar-ne. Senzillament, em sentia del Migdia de França i entenia perfectament el català, però la idea d'aquesta preocupació fonamental – som catalans – que jo trobava a tot arreu... I jo venia, com he explicat moltes vegades, a estudiar una cosa de tipus econòmic i geogràfic.

- ¿Aquesta és la raó essencial per a venir a Catalunya?

- Completament fonamental. Jo havia fet els estudis de geografia perquè la llicenciatura geografia i història a la França de llavors no se separaven, sinó que s'estudiaven plegades, però havies de fer un primer treball original, un tema d'investigació, s'havia d'escollir un petit tema geogràfic, i jo pensava que

m'encomanarien el Llenguadoc, l'Albí o coses d'aquest tipus, i Sorre em va dir si no seria millor que prenguéssiu una investigació una mica exterior, fora de França. Em va dir: "Jo no he pogut estudiar la indústria en aquest racó d'Espanya que és Catalunya i em penso que vostè podria fer alguna cosa". I vaig dir: ¿Per què no? Així, tenia aquesta idea d'estudiar només els fets industrials de Catalunya. I és quan llegeixo què és Catalunya i la regió industrial de Barcelona. Em vaig plantejar, doncs, la qüestió industrial, que era el meu objecte d'estudi i m'interessava perquè no es poden fer coses sense interès. Mireu totes les discussions que ara es plantegen entre els historiadors econòmics sobre si Catalunya ha afavorit Espanya amb el seu proteccionisme o no... Són temes vius i importants, però la qüestió nacional em va...

- *En la qüestió nacional, a diferència d'altres persones de l'Institut Francès o del Liceu Francès, s'implica més en la societat catalana que no pas els professors d'aleshores.*

- Sí, home, sí. S'ha d'intentar aprofundir. És això. Jo crec que allò més característic, desgraciadament, de les colònies franceses, dels diplomàtics francesos, i fins i tot de les institucions culturals franceses, és precisament de no viure amb la gent del país. Hi havia un abisme, poc interès... Jo he viscut les coses més dramàtiques a Catalunya durant els anys 1934 i 1936. I, francament, a l'Institut Francès, era l'únic que vivia aquestes coses com si fossin meves.

- *¿Quins records té de la gent d'aquesta època? Em refereixo a Valls i Taberner, Rubió...*

- Quan torno a Barcelona em trobo la gent de la residència d'estudiants, de l'Escola Industrial... Inicialment m'havien introduït i acollit Pau Vila i Lluís Solé Sabarís. Després, en aquesta institució, vaig fer-hi relacions extraordinàries, perquè em va permetre de freqüentar, en tot moment uns estudiants de Madrid, en general rics i reaccionaris, que venien a estudiar temes econòmics a Catalunya, i actuaven com si fossin la representació d'Espanya, i de l'Espanya política i, aleshores, amb una certa oposició espontània a la Catalunya dominant econòmicament. I, inversament, hi havia, per exemple Miquel Ferrà, el poeta mallorquí, que, al contrari, em va parlar bé de Catalunya. Jo l'havia conegut primer l'any 27. Era un home meravellós. Hi havia també en Bosch i Gimpera, gent que venia molt per la residència aquesta. En fi, naixia en aquells moments la Generalitat de Catalunya, i van fundar una Escola Normal per a mestres i professors preparats en català, que va tenir un paper importantíssim. He conservat l'ambient de l'Escola Normal de la Generalitat i vaig fer-hi amistats amb mestres i alumnes. Era una generació de gent entusiasta, històricament entusiasta. Això naturalment va durar des de l'any 32 fins a l'any 34, quan es va tallar amb els fets d'octubre. Després, amb la meua dona, que encara era senzillament una amiga, ens vàiem quasi cada dia perquè ella treballava a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i jo a la Biblioteca de Catalunya. Coneixíem tota la gent dels arxius, en Martínez Ferrando, que era valencià, i Ferran Soldevila, que venia

molt, i en Jordi Rubió, que me'l trobava molt sovint a la Biblioteca de Catalunya, quasi cada dia, i en Pere Bohigas, que era bibliotecari, i veia també en Joan Petit i en Marçal Olivar, amb qui vam fer-nos amics i encara ho som, tot i que en Marçal es troba bastant malament de salut; però el fill d'en Pere, l'Oriol Bohigas, ha fet carrera. Els grans amics eren, sobretot, Pere Bohigas, Joan Petit i Marçal Olivar i les dones respectives, que eren totes bibliotecàries. Jo diria que hi havia dos ambients, l'ambient de l'Escola Normal, on hi havia també Petit i Olivar, i l'ambient de l'Escola de Bibliotecàries. Jo no coneixia l'Escola de Bibliotecàries pròpiament dita, però com que anava cada dia a la Biblioteca de Catalunya coneixia les promocions que anaven venint: la dona de Bohigas era bibliotecària, la dona de l'Olivar també i la dona d'en Petit el mateix. ¡ De l'Escola de Bibliotecàries han sortit uns matrimonis perfectes entre professors i alumnes! I els amics de Madrid tampoc no han deixat de ser-ho. Claudio Sánchez Albornoz, quan venia per aquí, no deixava mai de veure'm i em feia les seves reflexions, sempre en broma, sobre els catalans i els bascos.

- *Tenia una actitud una mica allunyada sobre el nacionalisme...*

- No, allunyada en el sentit del republicanisme; ell era republicà i seguia, en aquells moments, els informes sobre la reforma agrària, sobre allò que l'interessava, ja que ell mateix era propietari a Àvila i un gran coneixedor del dret històric sobre la propietat. El que passava és que tenia un cert "taquineo" sobre els bascos: deia que no ho entenia, perquè els espanyols eren descendents dels bascos; i dels catalans deia que no sabia què volien; dues vegades a la història havien estat els nous rics de la península. ¿Què més volien? Eren d'aquestes coses que no tenien cap importància, però que ferien gent com en Vicens Vives. De la residència també recordo gent com Antoni M. Sbert, que havia estat conseller de Cultura de la Generalitat i president de la Federació d'Estudiants a Madrid, i que s'havia casat amb una capitana de la residència d'estudiants, la Pepita Callau, molt madrilenya i molt amiga de la meua dona. Sbert havia estat el cap absolut de la residència d'estudiants i l'havien nomenat cap del tribunal de garanties constitucionals. Quan venia a Barcelona s'instal·lava a la residència d'estudiants i aleshores hi havia unes discussions molt fortes entre tots. Però també hem tingut aquesta cosa extraordinària de tenir a la nostra taula des d'un jove estudiant de Madrid, que després fou un important líder de Falange – que ens va explicar per primera vegada, o així ho vaig viure jo, que ell era monàrquic però més encara *joséantonista* –, fins a un jove hitlerià, un estudiant alemany que s'explicava amb l'antipatia i amb la violència de Hitler (però llavors no sabíem res d'aquest senyor), passant per un jueu que venia de Viena i que era un pobre home sense ni una pesseta, molt interessant i simpàtic però amb un complex d'inferioritat terrible. Es veia així quasi tot l'avenir... d'Europa, d'Espanya i de Catalunya. Hi havia un home – no sé si n'heu sentit parlar –, que ara és completament oblidat.

“Jo he viscut les coses més dramàtiques a Catalunya durant els anys 1934 i 1936”

Era doctor en història a Budapest, d'origen jueu convertit, però, a ell, no li importava, i era sobretot psicoanalista. Tenia una Història sobre Violant d'Hongria, n'havia fet una tesi, però signava com es fa a l'Europa Central, Doctor Oliver Brakfel, i va escriure un pamflet contra Marañón, que es deia "Contra Marañón", violent però molt valent, que va fer un gran escàndol perquè deia, i era cert en part, que Marañón no estava al corrent de molts avenços en psicologia sexual de l'època i dels corrents d'Europa Central. Però això no era contradictori amb Marañón. Marañón mateix es va veure obligat a contestar. Ara, Brakfel ens explicava una cosa que jo he pensat sempre i que he incorporat en les meves petites i grans obres; que entre Catalunya i Espanya hi havia un doble sentiment d'inferioritat. Els catalans han tingut un complex d'inferioritat polític enfront de Madrid, aquesta gent que volen governar i tenir tot el poder, i contràriament – d'això en parlàvem cada dia a la taula de la residència – els madrilenys tenien el sentiment que els catalans, amb tota la seva riquesa i el que havien guanyat no eren res... Era un doble sentiment d'inferioritat, polític d'una banda i econòmic d'una altra, que feia, molt sovint, d'oposició. Tot això ho vivíem dia a dia.

“Es palpava una desconfiança enorme contra els catalans compromesos amb la dreta espanyola”

- Doctor Vilar, deixi'm fer-li una pregunta molt d'aquest dia a dia ¿Quines eren les seves diversions a Barcelona, el futbol, la platja?

- No, ni platja ni futbol. Als anys 30 les diversions eren el Liceu i el Palau de la Música. Entre el 1930 i el 1936, al Liceu, vaig veure-hi espectacles que no havia vist enlloc més, com els ballets russos. Després del 1945, una mica per casualitat, la gent de l'Institut Francès em va canviar de plaça i em va posar a ensenyar història de l'Art. Així em vaig posar en contacte amb Joan Miró, amb Prats, el barreter, i amb Pepito Llorenç Artigas. És a dir que una part d'amics eren artistes absolutament fantàstics, i molt sovint ens n'anàvem a la masia de Pepito Llorenç Artigas, a Gallifa. Vam passar no sé quantes vetllades amb ell i la seva dona. També voltàvem molt pel camp. Havíem fet tot el Pirineu, molt sovint a peu. Això del futbol ¡era massa català! La meva dona i jo, cada vegada que ens quedàvem a Barcelona, durant la temporada anàvem als toros. “*Todos los domingos*” N'èrem grans afeccionats...

- També s'hi emportaven algun amic catalanista...

- En general els amics reaccionaven bastant malament i es negaven a anar-hi. Però en Joan Petit, que és possible que oficialment digués que era català i fes fàstics als toros, n'era una apassionat. Era una afecció personal. No ho diria de Bohigas ni d'Olivar, però, a Petit, sí que li agradaven els toros. Una altra cosa que també seguíem era la rumba barcelonina, que em sembla que ha tingut ressonància popular extraordinària. Als anys 40 hi havia concerts d'aquest tipus, la Lola Flores o gent així, que anàvem a escoltar en aquests teatres populars. Els

gitanos de Barcelona són tal vegada tan importants com els de Granada; i era un espectacle extraordinari. Entre aquests divertiments, més aviat de tipus espanyol, moltes vegades hi havia també alguns amics castellans que s'interessaven molt pels catalans i alguns amics catalans que s'interessaven pels castellans. No existia una distància, tu aquí i jo allà. L'únic fet que provocava problemes era la llengua familiar. Això s'arreglava perquè, a casa, tots els amics parlaven francès, els catalans i els castellans. Així, que ens arreglàvem parlant francès. Per als qui venien de Madrid, els catalans parlaven en castellà, però en general, dels castellans que vivien a Barcelona, els catalans trobaven molt normal – i jo també – que haurien hagut d'aprendre català. I moltes vegades ho sabien, però ho sabien un poc teòricament.

- *¿Tota aquesta generació era conscient que la República tenia uns enemics tan importants a l'Espanya tradicional?*

- Es palpava una desconfiança enorme contra els catalans compromesos amb la dreta espanyola. A Cambó, no el podien veure. I era recíproc. Jo recordaré sempre l'enterrament de Macià. Vaig assistir-hi entre els professors de la Normal, però quan va passar Cambó es va produir una espècies de violència en la reacció dels meus companys de docència ¡absolutament fantàstica! I era normal perquè Cambó tenia un terrible menyspreu per la gent de primària: ¡Oh aquesta gent, aquests mestres, que són una catàstrofe...! Puig i Cadafalch no era igual, però Cambó havia publicat uns articles d'una gran virulència contra la gent de primària. Ja ho he contat moltes vegades, el 14 d'abril, quan ja es definia la situació, la gent cridava “¡Mori Cambó. Visca Macià!” que era l'aspecte polític i social intern del catalanisme que feia les seves pròpies anàlisis.

- *Però aquesta generació tenia les seves arrels en la Mancomunitat, molts eren d'Acció Catalana i s'havien format amb Cambó...*

- No, jo crec que s'ha de distingir molt entre Acció Catalana – per exemple Nicolau d'Olwer, que jo havia conegut amb la seva dona mexicana –, totalment diferent de la Lliga. Hi havia un gran fossar entre aquestes dues concepcions. Fins i tot un home com Valls i Taberner, en la temàtica social, no podia avenir-s'hi gaire, i finalment va anar a parar cap a un cantó molt concret. Tot el moviment que encapçalava Companys era, per a ell, incompreensible perquè, al cap i a la fi, era una gran burgès català. Jo li tenia molta simpatia, però quan discutíem, ell parlava d'interessos industrials i del camp, perquè també n'hi tenia. I amb tota aquesta cosa de la formació catòlica feia un conjunt en què el catalanisme era conservador o reaccionari.

- *Valls i Taberner no acceptava les altres expressions del catalanisme...*

- Sí, home, sí. Ell era fonamentalment català i catalanista, però la qüestió social li semblava inconcebible: no podia ser que els catalanistes tinguessin aliances amb aquesta colla d'anarquistes o socialistes... És evident que la gent de la Lliga

acusava la gent de Companys de ser més espanyols, i fins més castellanistes, a causa dels seus aliats. I és cert que els anarquistes no tenien ni sentiment català; al contrari menyspreaven molt el catalanisme. Tothom tenia els seus arguments.

- *¿Sobre aquest període quina opinió té de Macià, ara que hi ha una relectura de la seva figura?*

- No sé si hi ha relectura, com que no puc llegir...

- *Bé, hi ha una visió segons la qual Macià va ser una persona profètica en els seus plantejaments de radicalisme nacional.*

- Naturalment que era un home apassionat; per a ell el catalanisme era una passió, no un raonament. S'hauria aliat amb qualsevol que hagués reconegut el catalanisme. Va ser ell qui va proclamar la República Catalana mentre Companys proclamava la República espanyola a l'altre cantó de la plaça de Sant Jaume. Jo era en aquell moment allí, i aquesta era francament la impressió que feia. No dic que fossin contraris, però no veien pas la situació de la mateixa manera. Macià tenia un reconeixement tan absolut entre els catalans per això: perquè sentien que Macià posseïa un sentit patriòtic que feia que no fos discutit. Un home com Cambó que l'havia combatut, li tenia molt de respecte. Dic respecte, no adhesió.

- *¿Era una figura políticament pura?*

- Exactament.

- *¿En sentit pràctic no va exercir la política?*

- Em penso que la seva malaltia i el seu final van venir amb massa rapidesa perquè es pugui saber exactament que hauria fet. Macià és una figura romàntica, una mica fora de la realitat, perquè el complot del 26 era una estratègia de cop d'estat risible, i a França va fer riure. Ningú no es va prendre seriosament l'aventura de Macià del 1926. La incomprensió era total.

“Crec que s’ha de distingir molt entre Acció Catalana i la Lliga. Hi havia un gran fossat entre aquestes dues concepcions.”

- *El període de l'any 1934, els fets d'octubre i la revolta d'Astúries... ¿Com l'analitza?*

- En aquell moment vam sentir que existia una tensió, que la gent considerava que amb els esdeveniments parlamentaris es perdia la veritat de Catalunya i de la República, i es van produir dos moviments que van anar relativament junts: la revolució social d'Astúries i els fets de Catalunya, on els anarquistes no van tenir un paper gens clar. Van dir que el sindicalisme dels empleats, del CADCI (Centre Autònom de Dependents del Comerç i la Indústria) i de Jaume Compte

no era una cosa proletària. I jo vaig tenir una experiència concreta. El dia de la revolució, el 6 d'octubre, anava amb autobús i, als empleats de l'autobús, que eren tots anarquistes, vaig preguntar-los si farien vaga. Van respondre'm que només feia vaga la gent que tenia por. I això era una condemna. I a l'Institut Francès el director va dir-me que això acabaria amb sang al carrer. I hi havia una cosa que era molt natural: tot era massa poc seriós. Al capdavant tenien Companys, però aquest es trobava forçat pels germans Badia. No hi havia unitat. Els germans Badia volien fer un cop d'estat clàssic. Companys volia guardar certes formes, i la població no dic que no ho seguís fins i tot amb certa simpatia, però no podia baixar al carrer, l'única gent que podia baixar al carrer eren els obrers de la FAI i hi estaven visiblement en contra. No es podia pensar en guanyar. Ara, al matí del 7 d'octubre del 34, quan ens vam llevar, després d'una nit de vetlla, i ens van portar la llet al matí, una senyora, aragonesa em sembla, vam preguntar-li què havia passat. Va dir-nos: "*Dicen que han ganado los curas*" I aquesta frase, per mi, ho explica tot. La persecució religiosa durant la guerra civil: a una banda hi ha els capellans; i si guanyen bé, i si no també. Ni un sol moment durant la nit no ens ho havíem plantejat. Ens havíem plantejat la qüestió catalana, la qüestió militar, la qüestió obrera, la posició de la FAI, etc. La qüestió dels capellans semblava la menys important. Companys feia cantar el Virolai a la ràdio i "*en la calle dicen que han ganado los curas*". Va ser com una mena de revelació.

- *¿La guerra posterior es podia preveure?*

- Jo no sabia si la guerra civil esclataria, però era evident que s'anava a una contesa horrible, social i política, i també nacional. Això es veia perfectament.

- *¿Fins al límit que el franquisme intentaria el genocidi cultural de tots els idiomes que no fossin el castellà?*

- Es podia pensar, sí. Una de les coses que podia prendre força en el nacionalisme castellà era anar contra catalans i bascos. Encara avui dia no estic segur que no hi hagi alguna cosa d'aquest tipus.

- *Sí, a vegades hom en té la sospita...*

- És terrible, sí, però jo reflexiono molt ara sobre l'afer de Iugoslàvia, i en cas que França reconegués Catalunya i el País Basc com a entitats independents d'Espanya, com ha fet Alemanya amb Croàcia i Bòsnia, la guerra civil es faria exactament com a Iugoslàvia, és a dir que es matarien de l'un costat i de l'altre. Quan les qüestions de tipus nacional no estan resoltes políticament poden tornar els enfrontament d'aquesta mena.

- *¿Els estatuts d'autonomia del període republicà donaven sortida al problema nacional?*

- Jo penso que com es veu ara, és a dir que s'accepten. Hem de reconèixer que, a banda ETA, que existeix però que no arriba a prendre dimensions nacionals al País Basc, hi ha massa bascos que són com els catalans, favorables a l'autonomia actual.

- *Tornant a la cronologia; sempre s'ha dit que durant la guerra civil vostè va ser un dels intel·lectuals més relacionats amb el suport a la República.*

- Realment jo crec que això no donava notorietat a ningú. A París quan hi hagué manifestacions, comitès de suport, etc., jo hi era amb tota sinceritat, i era força conegut. Però també hi ha havia Marcel Bataillon i tots els hispanistes que tenien una certa importància, junts al comitè Cervantes... Hi havia un moviment de simpatia a la República Espanyola, és a dir a Catalunya i al País Basc. Fins i tot una part catòlica amb alguns dubtes al principi, s'hi va afegir quan va venir un canonge a explicar el bombardeig de Guernica a París. Crec que la República Espanyola, els bascos i els catalans, han tingut partidaris evidents a França. Jo he dit sempre la meva opinió i he fet l'impossible, però no vaig prendre el fusell per anar a les brigades internacionals, que era l'única prea de partit material que es podia fer.

- *Quan esclata la guerra mundial és detingut pels alemanys...*

- No es diu detingut, es diu fet presoner. ¡És que hi hagué tanta gent detinguda per activitats de residència! A mi, em van prendre en un bosc.

- Aleshores era militant del PC francès.

- No, no he estat mai militant del PC.

- *Però la idea corre.*

- Miri, em fa una mica de vergonya afirmar-ho, perquè hi ha tanta gent que ha estat militant i ¡ara voldria no haver-ho estat mai! Si vol que li expliqui, jo diria que vaig ser molt aviat d'extrema esquerra i, al mateix temps, molt... ¿com li diria? No tant polític, com fruit d'un raonament històric. Que jo he estat a l'esquerra és evident. A l'escola primària, tots els mestres eren republicans, els pares també i els meus avis. La idea de ser de drets era quasi impossible en l'ambient on em vaig criar. Quan vaig anar a París a l'escola superior hi havia gent de drets, però la gran majoria era d'esquerres. Això era l'any 24, i es va produir una gran reacció de l'opinió pública francesa contra el bloc nacional, és a dir els ex-combatents, els militars, els antialemanys furibunds. L'única cosa que havíem après des dels 13 anys era una violència antigüerrera, teníem una immensa vergonya de la Primera Guerra Mundial, d'haver matat tanta gent, i no volíem que el Tractat de Versalles i l'ocupació del Ruhr en 1921 prolonguessin l'odi germànic. Practicàvem un pacifisme complet, d'esquerres. Llavors, entre 1920 i 1925, els comunistes no jugaven un paper gaire important. Si el PC havia

tingut un cert valor intel·lectual, s'havia perdut ràpidament. En 1926 era un desert el PC, no comptava gens. El joc estava entre els radicals i la dreta. Els radicals arriben al poder amb Maribeau, un universitari, un agricultor, un músic, un home popular. A més, jo vaig participar, al novembre del 1924, en el trasllat del cor de Jean Jaurès al panteó, amb els minaires de Carmond. I vam fer tot això amb sinceritat, els joves del Liceu de França, els joves de l'escola normal al voltant del fèretre... Érem d'esquerra, però jo ja vaig fer tot un raonament. Al 1926 el franc va baixar i jo recordo encara que havia marxat a Montpeller al 1924, però cada cop que hi tornava em parava a mirar la cotització dels bancs i vaig adonar-me que el franc estava perdut. Llavors va ser quan es va donar tot el poder a Poincaré. El raonament era fàcil: no són els polítics que manen, són els economistes, els banquers. Jo diria que em vaig fer (tinc algun dubte a dir-ho) comunista, d'un marxisme elemental, però que va a les fonts del marxisme: en lloc de mirar el poder polític, s'ha de mirar el poder econòmic. I durant la guerra, el mateix. Jo sabia perfectament que els cors de França eren pacifistes, però es feia una política, si no bel·licista, sí absurdament antialemanya. En els quatre anys d'escola normal (1925-1930) hi havia una dreta molt petita que va canviar l'any 1928 quan, per primera vegada, una promoció amb Brasillach va ser més dretanosa, però abans tothom era d'esquerrans i entre els esquerrans hi havia els qui acceptaven el sistema parlamentari, amb una simpatia irònica per tota la gent d'esquerra burgesa o per qui, com els socialistes, giraven els ulls a Rússia. S'ha de pensar que entre el 1925 i el 1926, després del 1932 i després del 1936, hom té una impressió d'èxit, de desenvolupament, Rússia creix molt i el 1929 arriba la crisi: el capitalisme expulsa la gent de la feina i es produeix aquesta oposició, que semblava d'una gravetat extraordinària, entre els èxits del socialisme i els fracassos del capitalisme en general.

“Si França reconegués Catalunya i el País Basc com a entitats independents d'Espanya, com ha fet Alemanya amb Croàcia i Bòsnia, la guerra es faria exactament com a Iugoslàvia.”

- *¿Aquesta idea s'acaba de refermar, doncs, amb el crack del 29?*

- Per mi, sí. Tot i que no diria que la reforça, sinó que la crea. Per a molta gent va ser una mena de revelació. Cal pensar que la paraula “pla quinquenal” tenia una popularitat extraordinària. Jo era jove, francament, i tenia una gran confiança en el que passava a Rússia i una ràbia contínua contra el que passava a Europa aquells anys. Penso en l'any 36, en *Els temps moderns* de Charles Chaplin. Jo era comunista, però no adherit al partit, únicament per una qüestió de temperament. Jo no tinc ni el més mínim temperament polític, m'avorreixo en aquestes discussions que no s'acaben mai. Si hom fa política és per arribar a posicions de poder i jo no he volgut mai tenir una posició de poder perquè sempre he afirmat que, si fos al poder, no sabia què fer. No m'agradaria estar entre els responsables polítics de les transfusions de sang amb sida que s'ha produït a França. No puc tenir ràbia contra els polítics, perquè m'he adonat que no sabia què fer en circumstàncies similars. No és per raons teòriques que no m'he fet militant del

PC, ni per la crítica actual. Durant els processos del 1937, els processos de Moscou, jo vaig dir que la força de la propaganda antisoviètica em preocupava molt perquè veia com evolucionava la guerra d'Espanya, que no podien resistir les tropes republicanes, i m'adonava d'aquesta violència anticomunista sentimental, fonamental, de tant gent. Podia suposar que tot era falsificat, mal presentat. Si hagués sabut exactament què passava, és possible que hagués dit: ¡Això és impossible! Però passa que ara la gent vol raonar basant-se en totes les coses que han passat després, però jo dic que aquest després hauria estat la victòria de Hitler que era el que em semblava més important. I quan sentia dir que Stalin i Hitler eren la mateixa cosa jo deia que no, que no ho sabia de Stalin, però que Hitler era una amenaça que teníem aquí, i en negar-se a fer l'aliança amb Stalin, les potències occidentals van conduir Hitler directament cap a la guerra. El cop més fort que he sentit no es va pas produir llavors de la derrota militar francesa, sinó del pacte de Munic, perquè a Munic vaig saber el que passaria. He recordat moltes vegades que la meua dona estava malalta i reposava a Vernet, prop de Sant Martí del Canigó. El metge que l'atenia, i batlle de la vila al mateix temps, va lloar la desgràcia de Munic, com si gràcies a aquell pacte se salvés la guerra. En tot Vernet l'única persona que estava d'acord amb nosaltres era el botiguer del costat, que era un refugiat espanyol. En el moment del pacte germano – soviètic nosaltres estàvem en una estació d'esquí de Savoia i teníem una casa dos amics universitari de la gran burgesia jueva que es van exclamar del pacte i es preguntaven què havia passat. Jo vaig dir-los: “No ens l'han pas robat; tot això ja es podia preveure i és culpa nostra.” Era el que jo pensava. Tres dies després venia l'ordre de mobilització

- *Llavors va anar al front on els alemanys van fer-lo presoner.*

- Sí, però s'ha de distingir.

- *¿Vostè era soldat?*

- No, no jo era sots – tinent.

- *¿D'infanteria?*

- Del regiment d'infanteria colonial.

- *¿Colonial? ¿És una contradicció que sigui colonial vostè!*

- Però no he posat els preus en cap colònia, sinó que els regiments que hi havia a París, dos eren teòricament colonials. Ara, ens van posar en unes trinxeres i després a fer treballs al voltant de la línia Maginot que, francament, era una barrera molt ben concebuda, extraordinària; no es podia passar teòricament, llàstima que no arribava fins a mar. Vam ser-hi des del setembre del 1938 al maig del 1939 vagant i avorrint-nos. El 10 de maig bruscament va arribar la invasió. El que més em fa riure és quan els oficials ordenen alguna missió. A mi em van

ordena de custodiar una mica antitancs en una carretera de la frontera entre Bèlgica i França. I jo em deia: Si vénen els alemanys no passaran pas per la carretera, passaran per la dreta o per l'esquerra... No es podia concebre una cosa tan ridícula. De fet vam viure vuit dies de guerra, l'exèrcit alemany superant el front fins que un bon dia dues companyies van tenir el relleu (perquè no es poden aguantar vint dies així; al cap de deu dies estàvem tots destrossats) i vam tornar a les línies de rereguarda des d'on em van enviar a diferents llocs, en uns moviments de 120 quilòmetres, de l'un costat a l'altre i a través dels alemanys que es movien pertot arreu. L'única vegada que he tingut la impressió de matar gent fou molt desagradable, perquè ens havien ordenat de defensar un poble i van venir aquests joves hitlerians d'uniformes llampants cridant com bojós. Jo tenia metralladores i vaig ordenar de fer foc. No sé quants en vam matar, una pila. Aquell dia vaig pensar en Guernica; havien incendiat el poble de darrere nostre, havíem travessat el foc amb la mateixa impressió que tenien els habitants de Guernica, i vaig trobar un espanyol, no amb armes, ja que els espanyols servien al regiment de treballadors, i vam parlar una estona. Em va dir: "Ara us toca a vosaltres". És la conclusió més perfecta.

- *Aleshores l'envien a un camp de concentració*

- No m'agrada que se'n digui camp de concentració, perquè camp de concentració evoca els camps de jueus. Els camps de presoners rasos eren moltes vegades inhumans, però els oficials – i això té molta significació – sempre ens han respectat.

- *Els oficials alemanys aplicaven la convenció de Ginebra als oficials francesos.*

- Exactament. Ara calia distingir entre els oficials que estaven al capdavant dels camps d'oficials francesos, que eren vells, de procedència aristocràtica, prussians. ¿Heu vist la pel·lícula *La grande illusion*? Es refereix a la guerra del 14, però reflecteix exactament aquesta situació. És una anàlisi de classe de les relacions internacionals, on hi ha els dos oficials de bona família, el francès i l'alemany, que se saluden i s'estimen; després hi ha els oficials mitjans i finalment el poble ras. Jo ho he viscut, perquè no vam patir cap mena de mals tractes. No teníem gens de menjar, però ens permetien rebre paquets de França.

- *¿Aquest camp era en territori francès?*

- No, jo he estat un any a Nuremberg, als antics camps on els hitlerians celebraven els seus actes i manifestacions. Era el camp més gran d'oficials de tot Europa. N'hi havia d'anglesos, grecs, polonesos... Vaig estar-hi un any i ens respectaven, ja que hi havia la convenció amb Pétain, per la qual en virtut dels acords de col·laboració no ens podien vexar. ¡Érem un exèrcit amic!

- *¿Quan se sap que França ha pactat l'armistici amb Alemanya quina reacció es produeix entre els presoners de guerra?*

- Dues coses: el dia que vam saber l'armistici, estàvem tancats en una escola normal de mestres, abans d'anar al camp, i entre els soldats del poble hi va haver un alleujament: "la guerra s'ha acabat" i "en el fons ¿on anem a parar?" Era la reacció normal. Entre els oficials, tot i que no ho deien, n'hi havia uns quants que pensaven igual. A la sala on érem, quatre o cinc ens vam posar a plorar. Era una desgràcia inimaginable, i tot seguit els qui vam tenir aquesta impressió ens vam fer amics i vam constituir no diria una cèl·lula, perquè seria absurd, però sí un petit racó de resistència. Estàvem d'acord que, realment, la reconciliació no era certa. Vam pensar com De Gaulle sense haver sentit el discurs del 18 de juny. Crèiem que s'havia perdut una batalla, però no pas la guerra; quedaven els anglesos, els russos i els americans. Sovint els oficials eren més maltractats pels soldats alemanys que, de fet, estaven bastant contents de maltractar uns senyors que es notava que eren de classe més elevada, però els oficials alemanys del camp tenien un raonament molt diferent, ja que tenien en compte que, en la futura evolució de la guerra, calia tenir aquests senyors que eren l'enquadrament burgès de les tropes franceses. Els coronels eren poc hitlerians, pensaven en la possibilitat de situar Hitler al marge i reagrupar forces contra Rússia que era el veritable objectiu.

“ Hem parlat massa de les nostres relacions amb la natura i massa poc de les relacions entre els homes.”

- *¿Durant la seva detenció va escriure res d'història?*

- Bé, quan després de la guerra em van demanar una senzilla història d'Espanya, ja la tenia quasi tota escrita perquè n'havia fet cursos. Vam inventar-nos una universitat al camp, fèiem teatre i col·laboràvem entre els oficials per muntar cursos de tota mena. Jo vaig fer cursos de dret, i vam tenir una vida intel·lectual constant.

- *¿Rebieu notícies del que passava fora del camp?*

- Sempre vam tenir unes ràdios de galena amagades i cada dia hi havia el comunicat. No teníem una visió completa, però sí que seguíem els grans esdeveniments; la batalla d'Stalingrad, l'entrada dels americans a la guerra a Algèria... Tot això, ho vam saber, però les coses van canviar a Nuremberg al cap d'un any, quan van arribar els primers presoners de les campanyes de l'est, dones, vells, nens, etc., que van posar al voltant del camp i que es morien de gana perquè no els donaven res de menjar. I vam començar a veure carretes amb cadàvers. Aleshores van dissoldre el camp, perquè els ulls dels oficials de mig Europa no podien veure aquell espectacle. Llavors ens van enviar a Polònia, on vam passar l'hivern, un camp horrible, on feia un fred terrorífic. I ens vam trobar amb la faceta ridícula d'aquestes bestieses que s'anomenen humanitàries. Una comissió de la Creu Roja va passar pel camp i va dir que hi havia massa gent apilotada, així que van prendre cent persones i les van instal·lar en un altre lloc.

Jo estava entre elles per motius desconeguts i ens van enviar al Tirol, a unes magnífiques instal·lacions per a esquiadors, a la frontera austro – italiana. Vaig prova de fugir d'allà, però em van arrestar a l'estació següent. Eren moments prou durs perquè veïem com arribava la fi sense la nostra presència. Després del novembre de 1942, ara fa cinquanta anys, ja ens adonàvem que Hitler no conqueriria Rússia i que els americans entrarien en acció al nord d'Àfrica i a Itàlia. Més tard vam passar del Tirol a Estíria i vaig recórrer tot Alemanya.

- *Una de les seves constants, senyor Pierre Vilar, és aquesta voluntat de construir una història total. ¿Podria ser que aquesta idea s'hagués enriquit al camp de concentració?*

- Fins a cert punt és veritat que vaig trobar-hi unes aliances, per dir-ho d'alguna manera, però allò que em va forjar la impressió de la totalitat de la història fou el fet d'estar en un camp i a través d'una ràdio clandestina saber que passen revolucions aquí, guerres allà: era una cosa fantàstica. Sense poder actuar es vivia un ambient del tot universal. Jo em penso que la història total és també això.

- *Quan s'acaba la guerra mundial la societat francesa no és gaire repressiva contra el règim del col·laboracionistes de Petàin.*

- Bé, no es pot dir que hi hagués molta violència. Només van matar els més destacats. Un cop vaig escriure, sobre un col·loqui recordatori de Brasillach – on havien lamentat que l'haguessin afusellat –, per dir que Brasillach durant tota la guerra, amb el seu antisemitisme i el seu col·laboracionisme, escrivia al diari que els alemanys distribuïen als presoners pels acords amb Vichy. I durant tota la guerra vaig sentir gent d'ideologies molt diverses, capellans inclosos, que creien que s'havia d'afusellar Brasillach.

¿ Per què ? De Gaulle va ser presoner a la Primera Guerra Mundial. ¿Imagineu De Gaulle redactant el diari per als camps d'oficials francesos? És inimaginable que el president De Gaulle no fes afusellar Brasillach.

- *Amb l'enfonsament dels feixismes, hi ha un cert trencament entre el que vostè vivia i feia i el seu renovat interès pel segle XVII a Catalunya.*

- Com que estava lluny de les meves fonts, ja que el 1936 al 1940 vaig treballar molt poc sobre Espanya, vaig dirigir llibres sobre Espanya perquè m'ho van demanar, però no podia fer un treball pròpiament dit, i durant la guerra vaig fer cursets, perquè la gent ens ho demanava, parlant d'Espanya. Així que quan es va acabar el conflicte, la meva dona i jo no teníem altra idea al cap que tornar a Espanya. Era la nostra preocupació. Vam passar junts el mes de maig i juny del 1945 i el juliol ja vam demanar una plaça a Barcelona

- *¿I com ho troba?*

- La nostra gran preocupació era saber com trobaríem els amics. Tot seguit vam trobar en Bohigas i Petit, i l'Olivar menys perquè s'estava al camp. Vam veure que les amistats es mantenien intactes, que aquesta gent continuava pensant com abans, però que els havien obligat a deixar el càrrec. Bohigas, l'havien acomiadat del cos de bibliotecaris i vivia com podia, bastant malament; en Petit, l'havien fet fora de tot arreu, i havia tornat després d'intentar de muntar a França una granja de gallines que havia fracassat del tot. Estava amb la seva dona i es guanyaven la vida fent traduccions per a editorials, esllomant-se catorze o quinze hores al dia, amb unes dificultats enormes, però no havien canviat gens.

- *¿I en Valls i Taberner?*

- No n'estic segur. A les vacances vam veure Martínez Ferrando, que ens va contar el que havia passat.

- *Però Martínez Ferrando ja col·laborava aleshores amb el règim franquista.*

- *¿Que col·laborava amb el franquisme? Home, ¿per què diuen coses així? Quan Valls i Taberner, que amb els amics directes es va portar prou bé, va saber que, Martínez Ferrando, l'havien posat a la presó per haver col·laborat amb la República, va fer gestions a favor seu defensant la seva innocència i en sortir va tornar-li el càrrec de vice-rector de l'Arxiu, que ell va acceptar. És que molta gent d'ara, i sobretot quan es parla de pétainisme, fa afirmacions completament absurdes. Ara ens diuen que durant el pétainisme, la gent d'ensenyament va ser molt poc valenta, perquè tots els mestres haurien hagut de dimitir, quan es va instituir el fur dels jueus. Bé, ¡però és que la gent havia de menjar! Tinc molt ràbia al ministre d'educació que va signar el decret que oficialitzava el fur dels jueus a l'ensenyament. Ell sí que hauria hagut de dimitir, ningú no l'obligava a ser ministre. Però he arribat a sentir, fa quatre o cinc dies, gent que es preguntava si era cert que March Bloch havia acceptat de quedar-se a la universitat essent jueu. Doncs bé, els alemanys imposaven de fer fora els jueus; però els jueus antics combatents eren acceptats. Jo trobo natural que Marc Bloch acceptés, si li deixaven la càtedra. Ara diuen que no hauria hagut d'acceptar, però alguns no s'adonen que els alemanys no deixaven opcions. En el cas de la guerra de Franco es va fer igual. Com Martínez Ferrando, que va fer els seus quatre mesos de presó, i va estar molt content de tenir algú que l'en tragués. Aleshores, com deia, tornant a Barcelona vam tenir notícies d'un bon amic de la meva dona i vam anar a l'institut Francès. El senyor La Fontaine ens rep molt gentilment, bla, bla, bla, i li comento si hi ha possibilitat de tenir plaça i em diu que res, que no hi ha res de res, tot és ple. Tornem a París i un dia, al passadís d'un ministeri, on feia uns papers per tornar a l'ensenyament, em trobo dos amics francesos que vivien a Madrid, i que havien vingut en viatge de negocis, i em diuen que com és que no vaig a Barcelona, si hi havia una plaça lliure d'ensenyant a l'Institut Francès. Vaig anar de pet al director general de Relacions Culturals, vaig explicar-li el que m'havia passat i que ara em deien que hi havia plaça. M'ho va confirmar i va dir-me: "A un senyor que torna del captiveri jo no puc, ni voldria, negar-li una feia a*

Barcelona". Això va provocar el furor de tots els francesos emigrats i de la colònia francesa, perquè la colònia francesa era tota, tota plena de col·laboracionistes i d'hitlerians.

- *¿Simpatitzaven amb el franquisme?*

- ¡Home, i tant! Jo m'hi he trobat moltes vegades a Barcelona i a Madrid, i no conec gent més franquista que els francesos. Tots els francesos d'aquí ho eren.

- *Llavors vostè reprèn els seus treballs històrics.*

- Sí, amb molta rapidesa, perquè jo tenia la impressió que no hi estaria gaire temps, i entre la meua dona i jo ens vam dedicar a copiar arxius. A més havíem fet algunes amistats distingides, amb Duran i Sampere, la seva filla...

- *¿Quins indicadors troba per a adonar-se d'aquestes bases de la Catalunya del segle XVIII, posades al segle XVII, i com seguia la pista de fonts tan fonamentals com les inversions, l'extensió dels cultius o de la viticultura?*

- La primera cosa interessant que jo vaig investigar i publicar un mica nova sobre Barcelona fou un article relatiu als salaris que vam trobar a l'Arxiu Notarial. Teníem llistes de salaris diferents oficis i podíem reconstruir els contractes dels jornalers. I vam trobar moltes més coses que no vam utilitzar després; uns testaments que contaven com moria la gent, amb la mentalitat i psicologia religiosa de l'època. A més vam gaudir de l'amabilitat de Martínez Ferrando a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i de Duran i Sampere.

- *¿Ja havia contactat aquells anys amb Vicens Vives?*

- El vaig veure, però el vaig veure poc. Ja sap que Vicens durant la guerra va estar bastant compromès amb Bosch i Gimpera i els seus seguidors. I havia publicat un llibre sobre geopolítica que em va posar bastant nerviós, inspirant-se força en visions hitlerianes de la geopolítica. Després de la guerra el publicà igual, però hi afegí la creu del vaticà...

- Sí, es titulava Geopolítica del imperio.

- M'estranyava el que feia aquest xicot perquè n'havia sentit a parlar prou bé. Ens vam veure bastant poc entre el 1946 i el 1947, i no havíem parlat gaire del que fèiem. Ens vam conèixer més al Congrés de Ciències Històriques de París del 1950. Hi pensava fa uns dies, perquè vaig sentir a la ràdio l'historiador es Hobsbawm que es referia a aquest Congrés que havia inspirat el mestre Ernest Labrousse. I jo recordo una reunió en una petita sala de la Sorbona, que Alison va acceptar de presidir, on hi havia Witold Kulack, el marxista polonès, Vicens Vives i De La Torre, el mestre de Vicens. Vicens en presència de De la Torre es va veure obligat a explicar-nos que el seu llibre sobre els remences demostrava que no hi havia lluita de classes. Jo em vaig alterar i vaig dir-li: "¡Però escolti, a mi

em sembla que aquest llibre és una obra mestra, el llibre més bo sobre lluita de classes que mai he trobat! I Elison em va dir: “Jo també ho penso”. Aleshores, per a Vicens, es va produir un xoc: “No estem obligats internacionalment a pensar com ens imposen a Espanya”. Des de llavors ens vam veure més i vam comprendre més l’escola de Vicens que havia necessitat un temps per cristal·litzar.

- *Quan acaba Catalunya dins l’Espanya moderna, la hi tradueixen ràpidament al català i es converteix en una bomba de la qual tots els estudiants d’història vam rebre l’impacte ¿Quina relació manté amb el món cultural català?*

- Jo tenia sobretot velles amistats. Duran i la seva filla, i Max Cahner, que he conegut a través de l’Eulàlia Duran. Cahner em va dir que feia una editorial i que volia començar-la traduint el meu llibre. Vaig dir-li que ho deixés córrer, primer perquè no l’hi deixarien fer, i segon perquè no en vendria ni un. Ell va creure que sí, l’Eulàlia es va donar la feinada de traduir-lo, ho van publicar i ho van vendre. No va ser un miracle, perquè la societat catalana esperava una justificació vinguda de l’exterior sobre la seva història i jo, naturalment, en vaig quedar encantat.

- *¿El coneixement de Fuster com va anar?*

- El grup d’amics que formaven Max i Eulàlia, el doctor Muñoz i Teresa i que se n’anaven junts a Grècia i a altres països, me’l van presentar.

- *¿Segueix la literatura catalana actual?*

- Ja fa temps que, arran de la malaltia, no llegeixo res, però la literatura catalana té en Fuster una figura extraordinària; els seus aforismes, l’assaig, és una obra magnífica que podria tenir en la literatura mundial una plaça perfectament natural. Se’l pot comparar, encara que França s’escandalitzés, a Voltaire. Però la literatura catalana té alguns autors tan importants com la literatura francesa. No hi ha cap raó per deixar-la a un nivell interior. Ara bé, no em considero d’aquesta gent que ho jutja tot segons la bona o mala salut de la literatura.

- *¿Hi ha altres elements més importants per a definir una nació?*

- El que s’ha de veure és el conjunt. Pensar que a Catalunya la pintura, el teatre, la música ha tingut el seu paper. Quan jo vaig venir a Barcelona, als anys 30 o als 40, em diran que possiblement hi havia més vida cultural que a París...

- *¿Quina sensació li produeix el fet que dins el món cultural català sigui l’esquerra, sigui la dreta, sigui el centre, tothom el consideri com un pare de la pàtria?*

- ¿A mi? No, això és una exageració. El que em fa riure és que a França no existeixo. Em van fer un homenatge molt simpàtic, fa pocs dies a la Casa Espanyola de la Ciutat Universitària, però el que he dit i escrit no compta a França. Compta una mica a Amèrica Llatina.

- *Sí, molt. Jo he anat alguna vegada a Amèrica Llatina i se'n parla molt, de vostè.*

- Jo tinc amics de Mèxic a São Paulo; molts alumnes. I fins i tot a Itàlia en tinc. Però a França hi ha una ocultació deliberada de molta gent. ¡Fins i tot de Labrousse! Quan es parla d'història no s'esmenta Labrousse. I diré una cosa encara més forta. Furet ha pogut fer un diccionari de la Revolució Francesa, amb un capítol que gira al voltant de "La Revolució Francesa vista pels universitaris", i en canvi el nom de Labrousse no surt ni a les bibliografia. ¿No sembla veritat, oi? Es tracta d'una ocultació deliberada que ve, per un costat, dels historiadors que volen trencar amb el marxisme i, d'un altre costat, de politòlegs, sociòlegs i psicòlegs. Així que jo estic molt content que Catalunya no m'oblidi... Però francament no m'importa molt. El que hi ha és una cosa prou significativa: a França quan un historiador no s'ocupa de França, no interessa.

- *L'enfonsament del bloc de l'Est ha provocat diverses reflexions. Fa pocs dies Paco Fernández Buey, en un debat sobre les virtuts del marxisme, sense cometes, deia que estava content que s'hagués acabat la hipoteca, el peatge, el segrest d'un marxisme que era totalitari i que si era marxista no era totalitari. Podríem aprofundir aquesta reflexió...*

- Jo crec que s'ha de dir una cosa, en tot això del fracàs del comunisme – que ahora és descoratjador –. L'home no és capaç ara d'organitzar una economia racional, planificadora dient: Tenim unes necessitats, ho farem així i ho distribuïrem aixà, i canviarem les tecnologies a mesura que s'organitzi l'economia. És un fracàs. En les ciències socials, econòmiques, estem a punt de no ser capaços de dominar les lleis normals i deixar-les campar – la concurrència, el mercat lliure – per on vulguin, cosa que és una renúncia de l'home davant la naturalesa de les lleis i un fracàs davant les possibilitats econòmiques del medi. No parlo de marxisme, sinó d'aquest abisme esgarrifós entre les ciències naturals i les ciències socials. Aquest és el perill.

- *Tot aquest col·lapse dels estats del socialisme real ha portat a un esclat de fets primaris bastant sorprenents.*

- Les Nacions Unides han d'aprofundir-se i han de generalitzar-se. El sentiment nacional i les realitats nacionals porten a actituds boges. No sé si vostè segueix el vocabulari dels mitjans de comunicació i dels polítics davant la qüestió nacional. Diuen "país" quan no saben dir altra cosa. Com a la Guerra del Golf, que van informar que un país havia envaït un altre país, quant tots dos són estats totalment artificials, procedents de la colonització anglesa. És típic del vocabulari

nacionalista, però hi ha 170 entitats, anomenades nacions dins el quadre de l'ONU, i l'única potència real són els Estats Units. Els últims estats que han alçat la bandera a la seu de l'ONU són deu o dotze petits estats: Croàcia, Bòsnia, naturalment, els Països Bàltics, i també San Marino. Tanmateix, les Nacions Unides són només les entitats estatals que tenen un reconeixement dels altres estats membres.

- *¿L'aprofundiment de la democràcia portaria a un reconeixement més explícit del dret d'autodeterminació al conjunt dels pobles de l'estat espanyol?*

- Completament d'acord, però cal haver reflexionat molt sobre el concepte de democràcia. És un concepte purament polític basat més en el futur que no el present. ¿Una democràcia integrada plenament al sistema capitalista és normal? També cal tenir en compte la incapacitat econòmica de dominar els elements naturals i la incapacitat política de definir què és exactament poder i que volem dir quan parlem d'intervenció popular en el govern. Aquesta diferenciació entre ciències polítiques – sociologia, psicologia social –, en lloc d'organitzar-se dins el marxisme seriosament concebut provoca una gran desorganització. La desintegració de la matèria ens ha donat Hiroshima i Txernòbil. Els postulats ecologistes són justos fins a cert punt. Jo els dic: “Teniu raó però ¿com ho feu?” No sé si heu sentit parlar d'aquest llibre d'un filòsof de la Sorbona, de molt talent, però que va de pressa a triomfar. Ha publicat un llibre que s'anomena *El contracte natural* on afirma que s'ha de signar un nou contracte amb la naturalesa, que asseguri la supervivència del gènere humà. És un absurd; és exactament el contrari. Hem parlat massa de les nostres relacions amb la natura i massa poc de les relacions entre els homes.

“L'única visió totalitzadora de la societat i de la història de la societat és la marxista”.

- *¿El marxisme és el motor que dóna sentit a la globalitat de la història?*

- L'única visió totalitzadora de la societat i de la història de la societat és la marxista. I és l'única que ha proposat coses que avui em semblen més evidents que mai. Allò que fa canviar el món és la tecnologia – no dic la ciència, perquè jo crec que viatjar a Saturn té importància, però no pas tanta –. Mai no hi ha hagut tant unitat: a baix la tecnologia, a dalt l'economia amb tots els seus defectes i finalment la societat, amb aquesta desorganització moral de tantes societats d'avui en dia. I tot això comporta la dissolució d'aquesta globalitat que, per mi, és la verificació d'una idea que em preocupa; la diferència de possibilitats de qualificació i d'aprofundiment entre les ciències naturals o exactes i les ciències socials o humanes. És a dir, som capaços de destruir el món i la vida de l'home damunt la terra i, en canvi, no som capaços d'impedir la dissolució completament anàrquica de l'URSS i Iugoslàvia,, per no esmentar l'Àfrica. El gran drama del nostre temps és l'abisme que s'ha instal·lat entre les ciències exactes i les ciències socials que són, i ho hem de reconèixer, del tot balbucients.

- *En Josep Fontana ha escrit un llibre, la tesi essencial del qual és que l'anàlisi de Fukuyama...*

- No l'he pogut llegir, ¿però s'aproxima al que acabo de dir jo?

- *Sí.*

- Aleshores estem, com sempre, d'acord.

- *Per acabar ¿Com veu la situació de les nacionalitats sense estat en l'Europa Unida?*

- En un cert sentit jo em pensava que Europa podia ser una unió ràpidament feta i que, en casos que disminuís una mica el poder dels grans estats i la seva influència dominant, el procés podia ser favorable a nacionalitats sense estat que tindrien tan més espai per a desenvolupar-se. Però Europa es fa tan difícilment, amb tantes contradiccions i amb una indiferència tan acusada de les opinions públiques, que no sé si, francament, les petites nacionalitats hi sortiran guanyant o perdent.

- *Gràcies, professor Vilar.*

Josep Maria Solé Sabaté
(transcripció: **Oriol Malló**)

EL TEMPS, ANY X, núm. 448 (18 gener 1993), pàg. 68 - 80.